

FOLKLORO PANAUDOJIMAS P. CVIRKOS PROZOS RAŠTUOSE

S. Litvinaitė

Lietuvių literatūra, vėlai pasirodžiusi dienos šviesoje, rado plačiai ir įvairiais žanrais išaugusią liaudies žodinę kūrybą. Joje literatūra galėjo ieškotis gražios, gyvos kalbos pavyzdžių, meninės išraiškos priemonių, galėjo iš jos pasisemti idėjinio turinio, sveiko, gyvybingo realizmo. Atskiro laikotarpio tautosakos vertinimo ir ja domėjimosi pobūdį yra nulėmę tie patys veiksniai, kurie veikė visą kultūrinį, literatūrinį gyvenimą. Tautosakos vertinime ir naudojime atsispindi gyvenamojo momento poreikiai ir nuotaikos. Dėl to vienokią tautosaką domėjimosi aspektą matome XVII—XVIII amžiuje, kitokią XIX-ame, vienaip jis reiškėsi Prūsijoje, kitaip Lietuvoje. Pavyzdžiui, senajai verstinei literatūrai liaudies kalba ir jos kūryba buvo žodinės išraiškos priemonių šaltinis. Iš šios literatūros poreikių išplaukė kalbinis tautosaką domėjimosi charakteris, būdingas mūsų raštijos ankstyvajam periodui. Tautosakos literatūrine verte susidomėta vėliau.

Su pasaulietinio turinio literatūros atsiradimu pastebime literatūrinį tautosakos panaudojimą. Jau didysis Donelaitis savo realistinėje poemoje yra sėkmingai panaudojęs lietuvių pasakojamąją tautosaką. Liaudies pasakų, smulkiosios tautosakos, gražios liaudiškos kalbos panaudojimas, atkuriant tikroviškus gyvenimo vaizdus „Metuose“, tuo laiku buvo naujas, originalus, didelės teigiamos reikšmės literatūriniame gyvenime turįs reiškinys, tik, deja, likęs ilgai be reikiamo dėmesio ir atbalsio.

XIX amž. pirmosios pusės domėjimasis lietuvių liaudies kūryba yra veikiamas romantizmo ir augančio socialinio bei nacionalinio sąmoningumo, kylančios kovos dėl nacionalinių ir socialinių teisių. Tautosakos panaudojimo atžvilgiu įdomiausi šiuo metu yra S. Daukantas, A. Strazdas, A. Jucevičius ir daug vietos lietuviškai tematikai savo kūryboje skyęs A. Mickevičius. Žavėjimasis lietuvių liaudies dainomis, padavimų iš lietuvių praeities iškėlimas ir panaudojimas, idealizuotos senovės priešpastatymas niūriai to meto tikrovei, siekiant tiek socialiniu, tiek nacionaliniu atžvilgiu pavergtus žmones budinti, žadinti, uždegti, lietuvių tautinio savitumo bruožų ieškojimas liaudies žodinėje kūryboje, bandymas kurti originalią poeziją, priartėjant prie liaudies dainų meninės formos — visa tai, užsimezgę anoje gadynėje, rado gyvą atgarsį XIX a. paskutiniųjų dešimtmečių literatūriniame

gyvenime, o kai kurios apraiškos, giliau ir plačiau pasireiškdamos, lieka gyventi ir vėlyvesnėje literatūroje.

XIX a. gale ir XX a. pradžioje drauge su išsivaduojamojo judėjimo kilimu, su viso kultūrinio gyvenimo praplatėjimu, intensyviau vystantis literatūrai, išryškėiant jos srovės, diferencijuojasi ir tautosakos vertinimas bei jos literatūrinis panaudojimas. Su literatūriniu tautosakos panaudojimu šiame laikotarpyje siejasi: 1) literatūros siekimas kurti meną, artimą, prieinamą, lengvai pasisavinamą plačių liaudies sluoksnių žmogui ir 2) šiuo laikotarpiu iškilęs nacionalinės originalios literatūros kūrimo klausimas, susirūpinimas savita tautine literatūros forma. Priklausomai nuo ideologinių pozicijų, meninio metodo, literatūrinės srovės, jau neskaitant autoriaus individualumo, folkloro literatūrinis panaudojimas skirtingai interpretuojamas.

Jau XIX a. paskutiniais dešimtmečiais šalia romantinių nuotaikų, didžiavimosi garbinga senove, gimtąja kalba, liaudies dainų „skarvais“ žavėjimosi, išreikšto su aušrininkišku patosu, vis tvirčiau ima reikštis realistinis menas, blaiviau matęs gyvenimo tikrovę ir teisingiau, betarpiškiau ją atspindėjęs. Realistiniame mene folkloras įeina į literatūrą kaip atspindimos tikrovės, liaudies žmonių buities, jų galvosenos neatskiriama dalis. Glaudus ryšys su tautosaka pastebimas revoliucinėje poezijoje, išaugusioje su darbo žmonių revoliuciniu judėjimu. Ji naudoja tautosakos išraiškos priemones, siekdama aktualius, revoliucinius kūrinius perduoti kuo artimiausia plačiosioms tautos masėms forma. Savo idėjiniu turiniu ji siejasi su liaudies kūrybos pažangiausiomis tendencijomis, pasireiškusiomis socialinės teisybės troškimu, giliu demokratizmu.

XIX a. gale ir XX a. pirmaisiais dešimtmečiais folkloras literatūriškai įvairiau panaudojamas poezijoje, kuri mūsų literatūroje turi žymiai senesnę tradiciją ir yra sparčiau evoliucionavusi negu proza. Šio laikotarpio poezijoje neretas reiškiny — liaudies dainoms būdingų įvaizdžių, motyvų, vaizdų įpynimai, skambios dainiškos formos siekimas. Tautosakos išraiškos priemonių panaudojimas sutinkamas tiek poezijoje, kuri savo turiniu stengėsi būti artima platesniems liaudies sluoksniams, tiek modernistinių srovių poezijoje, reiškusioje palyginti siauro sluoksnio nuotaikas ir literatūrinį skonį. Šios poezijos pavyzdžiai akivaizdžiai rodo, kad vaisingiausi tautosakos panaudojimo galimūmai atsiskleidžia tada, kai rašytojas savo ideologija yra artimai susijęs su liaudimi ir jos pažiūromis. Tada tautosakos meninės išraiškos priemonės nėra stilizuotas papuošalas, naudojamas formos tautiškumui (kaip modernistinėje poezijoje), bet yra organiškai suaugusios su poezijos turiniu, padarydamos jį artimu, savu, patraukliu. Mūsų literatūros faktai patvirtina tarybinio folkloristo V. Čičerovo duotą literatūros ir tautosakos santykio aptarimą. V. Čičerovas literatūros ir tautosakos ryšį apibūdina kaip organišką meno vienybę su liaudimi, o menininko — su kūrybine liaudies patirtimi¹.

¹ В. Чичеров. Литература и устное народное творчество. «Коммунист», 1955, № 14, стр. 70.

Didžiojo prozos meistro P. Cvirkos atėjimas į lietuvių literatūrą sutapo su pagyvėjusiu domėjimusi tautosaka. Tuo metu susirūpinta tautosakos rinkimu, skelbimu, jos tyrinėjimu. Periodinėje spaudoje dažniau ėmė rodytis straipsnių tautosakos klausimais. Pradėjo eiti universiteto leidžiamas specialus žurnalas „Mūsų tautosaka“, vėliau jį pakeitė „Tautosakos darbai“. Įsteigtas Lieluvių tautosakos archyvas, susirūpinta liaudies dainų melodijų užrašinėjimu.

Šiuo laikotarpiu literatūros ir tautosakos ryšys, tautosakos literatūrinis panaudojimas yra ne tik nacionalinės lietuviškos formos ieškojimo atrama kaip anksčiau, bet jis rodo ir siekimą giliau atspindėti liaudies gyvenimą, liaudies žmogų, jo galvoseną, kurti tautinę ne vien forma, bet ir turiniu literatūrą. Šio periodo poezijoje matome pastangas priartėti prie tautosakos ne tiktai panaudojant jos išraiškos priemones. Stengiamasi giliau įsijausti į liaudies meno specifinį vaizdo kūrimo, jausmo reiškimo būdą, visą poetinio vaizdo ir minties turinį perduoti nacionaliniam menui būdinga forma. Tai yra nauja pakopa, naujas kokybiškas šuolis literatūrinio meistriškumo vystymesi. Šitokio kūrybingo tautosakos panaudojimo pavyzdžiu gali būti geriausi S. Nėries kūriniai, kuriuose poezijos turinys išreiškiamas specifine nacionalinio meno vaizdo kūrimo forma. Liaudiškoje, liaudies interesus atstovaujančioje ir juos ginančioje literatūroje meninių įvaizdžių, motyvų ir stiliaus išraiškos priemonių papildymas iš tautosakos yra tarybinio mokslo laikomas natūraliu ir teigiamu reiškiniu. Tautosakos panaudojimas praturtina literatūros menines priemones, priartina literatūrą prie plačiųjų liaudies masių, teikia jai nacionalinės specifikos.

P. Cvirka rado tautosakos literatūrinio panaudojimo pavyzdžių mūsų poezijoje, jų ne mažai davė ir proza. Realistinė proza, atkurdamą liaudies žmones ir jų gyvenimą, dažnai rėmėsi tautosakos, etnografijos medžiaga. Liaudies patarlių, priežodžių, o neretai ir kitokios tautosakinės medžiagos randame ir Žemaitės, ir Lazdynų Pelėdos, ir Vienuolio, ir Vaižganto kūryboje.

Plačiausiai ir gausiausiai lietuvių liaudies padavimus, pasakas, dainas bei smulkiają tautosaką yra panaudojęs rašytojas V. Krėvė. Padavimų medžiaga, pasižyminti ryškesniu nacionaliniu koloritu negu kiti pasakojamosios tautosakos žanrai, yra ypatingai V. Krėvę dominusi ir traukusi. Jo tautosakos literatūriniame panaudojime aiškiai atsispindėjo autoriaus romantinės nuotaikos, panteistinė pasaulėžiūra. Tai matyti tiek iš tautosakos medžiagos atrinkimo, tiek ir iš jos literatūrinio apdorojimo. K. Korsakas, aptardamas „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“, iškelia Krėvę kaip romantinės legendos meistrą². Tiek „Dainavos padavimuose“, tiek epinėje poemoje „Šarūnas“ iškyla idealizuotas, poetizuotas senosios Lietuvos gadynės paveikslas, su pilimis, su bajorais, su narsiais žygiais, stipriomis, didelių polėkių ir plačių užmojų asmenybėmis, su vaidilų dai-

² K. Korsakas. Įvadinis straipsnis V. Krėvės „Apsakymų ir padavimų“ leidiniui, V., 1955, 8 psl.

nomis. Krėvei yra savitas ir būdingas tautosakos motyvų psichologinis atkūrimas, ypač išryškinant dramatinį konfliktą, tuo padavimo medžiagą išplečiant ir papildant etiniu turiniu.

V. Krėvė tautosaką yra panaudojęs sukurti paveikslams liaudies žmonių, kurie iš jo prozos puslapių iškyla kaip nepaprastai gyvi lietuviško sodžiaus žmonių tipai, sukaupę amžiais žmonių patirtimi įgytą, iš kartos į kartą perėjusią liaudies išmintį, filosofiją, pasaulėžiūrą ir pasaulėjautą. Krėvei rūpėjo atkurti lietuvių liaudies žmogaus artimumą gamtai, suaugimą su ja, jo intuityvų gamtos paslapčių aiškinimąsi, jo vitalinę energiją.

P. Cvirka lietuviškosios tautosakos ėmėsi vedamas kitokių tikslų negu Krėvė ir kitokiu aspektu stengėsi tautosakos medžiagą savo raštuose naudoti. Jo pažiūras į tautosaką galima suvokti iš tautosakos panaudojimo pobūdžio, o taip pat iš pasisakymų literatūros klausimais.

P. Cvirkos pažiūrą padeda suprasti jo pasisakymas apie V. Krėvės kūrybą. Cvirka recenzijoje apie „Raganių“ vertina Krėvės realizmą, spalvingai ir meistriškai atkuriantį liaudies žmonių tipus, liaudies išminties nešiotojus, žavisi epiniu pasakojimu, turinčiu kažką lietuviško, tačiau pasigenda kaimo gyvenimo socialinių momentų atspindžio, pastebi autoriaus norą vengti opių visuomeniškų uždavinių³. Nors ši recenzija rašyta 1939 m., kada Cvirka buvo jau subrendęs rašytojas, tačiau šie jo reikalavimai rodo Cvircai nuo pat literatūrinio darbo pradžios būdingą požiūrį į literatūrą, į jos santykį su gyvenimo tikrove, jos visuomeninius uždavinius ir paskirtį. P. Cvirkos siekimas kurti literatūrą aktualią, atspindinčią gyvenamojo laikotarpio visuomenines problemas, socialinius klausimus, orientuojančią į pažangiausias savo epochos idėjas, skiepijančią tikrą humaniškumą ir demokratizmą, nulėmė tautosakos panaudojimo ir vertinimo kriterijus. Cvirkai rūpi socialiniu atžvilgiu aštri tautosaka, galinti turėti reikšmės gyvenamuoju metu, atspindinti liaudies išmintį, pagrįstą ilgą amžį patirtimi. Cvirkai yra svetimos romantinės nuotaikos, vedančios į tolimą nuo gyvenamosios tikrovės tematiką. Neatsitiktinai satyriniame romane „Frank Kruk“ šmaikščiai pašiepiamas romantinis legendarinės senovės, praeities herojų vaizdavimas literatūroje. Romano prologe autorius sakosi negalįs skaitytoją vesti į seniai užmirštus legendos laikus, nes:

Argi mano plunksna duoną šventvagiškai galėtų atimti iš tų garbingų rašytojų, kurie senovę būbnais, kontrabasais, klarnetomis ir kanklėmis apgieda, kur kepti balandžiai žmonėms į burną skrido, kur dienų dienas užė, alų midų ragavo, povų plunksnomis kaisėsi, vynų upelius, marias išgėrė, ant baltų skobnių pasirėmę galias dūmas dūmojo (VI. 9)⁴.

Apybraižoje „Mano kaimas“ Cvirka, akcentuodamas savo meto lietuviško kaimo pasikeitusį veidą, išaugusius naujus poreikius, atkreipia dėmesį į besikuriančią naują tautosaką, atspindinčią pakitusią valstiečio buitį ir

³ P. Cvirka. Raštai, 12 t., V., 1956, 204–206 psl. (Toliau visur cituojama iš šio P. Cvirkos raštų leidimo).

⁴ Iš parafrazės matome, kad Cvirka turi galvoje „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“.

interesus. Cvirka nurodo, kad tradicinę tautosaką pakeičia nauji kūriniai, naujoviškos patarlės ir pasakos. Naujoviškoje tautosakoje Cvirka mato daug aktualumo:

Senosios pasakos gauna naujas variacijas, kur velnių ir kipšų vietoje figūruoja mūsų laikų poneliai... Ir savo vikrumu jie neužsileidžia pragaro gyventojams (X. 105).

Naujoviškoje tautosakoje akivaizdžiai atsispindi liaudies žmogaus kritiškas nusistatymas gyvenimo tikrovės, socialinės nelygybės ir neteisybės atžvilgiu. Savo kaime Cvirka matė kylantį liaudies žmonių klasinį sąmoningumą, matė augančius jų kultūrinius poreikius ir teisingai suprato, kad tolimesnis konkretaus gyvenimo, nuo liaudžių rūpimų, skaudamų klausimų literatūra jų nei sudominti, nei patraukti negali. Aiškiai jausdamas liaudies gyvenimo pulsą, teisingai suvokdamas istorinio visuomenės vystymosi procesą, Cvirka reikalavo, kad literatūra atitiktų gyvenamo laikotarpio visuomeninius uždavinius, liaudies siekimą geresnio, teisingesnio gyvenimo.

Cvirka yra priešingas nenatūraliam, formaliam nacionalinio kolorito vaikymuisi, formaliam tautiškumo siekimui. Straipsnyje apie Šarlį de Kosterį literatūrą, „kuri vaizduoja klatingą išnaudotojų „patriolizmą“, jis vadina pseudonacionaline ir teisingai pastebi, kad ji, išversta į svetimą kalbą, nacionalinio kolorito nustoja. Tikrai nacionalinis, liaudiškas kūrinys tokio išmėginimo nebijo. Kalbėdamas apie „Ulenšpygelį“, nusakydamas, kodėl jis „Ulenšpygelį“ laiko nacionaliniu kūriniu, Cvirka pabrėžia, kad nacionalinio kūrinio pagrindinė savybė — vaizdavimas liaudies pasaulėžvalgos, liaudies pažiūros į daiktus ir reiškinius. „Ulenšpygelį“ nacionaliniu kūriniu padarė ne vien flamandiškos dainelės, liaudies sąmojis, bet tai, kad jis išreiškė būdingus liaudies bruožus, jos pasaulėžvalgą.

Cvirkos pažiūroms į tautosaką būdinga tai, kad jis folklorui teikia visuotinės bendrinamos reikšmės. Tai matyti iš to paties straipsnio apie Šarlį de Kosterį, kur Cvirka, iškeldamas nacionalinį kūrinio charakterį, pastebi ir jo internacionalinę reikšmę. Kūrinys, paremtas liaudies gyvenimo atspindėjimu, negali būti artimas ir savas tik vienai tautai — jis pereina regionalines ribas ir yra mėgstamas ir artimas visų tautų žmonėms. Internacionalinė tautosakos reikšmė iškeliama ir vėliau, jau tarybiniais metais, rašytoje apybraižoje apie Azerbaidžaną. Cvirka rašo:

Cia ėjo kadaise pirkliškieji kuprių karavanai iš Indijos, Afganistano, o kupriams sugulus pailsėti, po žvaigždėmis gimė arabų epas, nuostabus Seherzados pasakų kilimas, atautas persų ir indų poezijos siūlais. Poezijos versmės, nebodamos saulės išskurdintų tyrliukų, pasiekė tolimiausias šalis, sudrėkindamos jų žemę svajonėmis apie laimę, apie tiesą ir žygdarbius, bendrus visiems žmonėms (X, 185).

Jis matė ir vertino tautosakoje ne tik tai, kas joje specifiškai tautiška, bet brangino ją ir už atspindėjimą visiems žmonėms, visoms tautoms bendrų siekimų ir svajonių.

Norint pasekti rašytojo ryšio su tautosaka formavimosi procesą, būtina to ryšio užuomazgos ieškoti jau ankstyvojoje, panemunės sodžiuje prabėgusioje vaikystėje, palikusioje neišdildomą, šviesų atminimą pačiam

rašytojui ir atsispindėjusioje jo kūryboje. Kaip Krėvė savo raštais suaugęs su gimtąja Dzūkija, su daininguoju Dainavos kraštu, panašiai Cvirka suaugęs su Veliuonos apylinkėmis, su gimtuoju Klangių kaimu. Cvirkos raštuose dažnai sutinkame Veliuonos apylinkių vaizdus, platųjį Nemuną, kalvotas apylinkes, aukštus upokšnių skardžius, gimtąjį sodžią, malonius, sąmojingus to krašto žmones. Cvirkos raštuose, ypač skiriamuose jauniui, ryškūs autobiografiniai momentai, kurie taip pat siejasi su gimtine. Todėl rašytojo vaikystė įdomi ne tik kaip vienas iš jo gyvenimo periodų, bet ir kaip kūrybinis šaltinis, iš kurio vėliau rašytojas yra sėmęsis medžiagos ir ją kūrybiškai panaudojęs.

Rašytojo tėvai — veliuniškai, abu neblogi liaudies kultūros reprezentantai. Motina buvusi jautri muzikai, dainai, pati gera dainininkė. Tėvas buvęs nagingas — savo namų apyvokos daiktų pats pasidirbdavęs, dažnai juos dar ornamentu papuošdavęs. Tėvas pasižymėjęs išmone, linksmu, taikliu sąmoju. Vietinio mokytojo J. Veverskio atsiminimu, vestuvėse, krikštynose ar šiaip susibūrimuose, kur jis su savo draugais Linkumi ir Veverskiu dalyvaudavę, nė kokio teatro neberekėję — tik žiūrėję į juos ir klausykis.

Anksti pastebėtas Cvirkos jautrumas dainai⁵. Dainavimas jį graužiai nuteikdavęs. Mažiukas būdamas, pravirkdavęs, prašydavęs mamytės nedainuoti, didėlesnis — atidžiai klausęsis. Mėgęs piešti. Trobos sienos buvusios išmargintos piešiniais. Ypač mėgęs klausytis pasakojimų. Kaimynystėje gyvenęs tolimas giminaitis, visų vadinamas Simų Dėduku. Jis tarnavęs kariuomenėje, nevedęs, vertęsis meistryste, mokėjęs kiek smuikuoti. Simų Dėduko būta talentingo, su retu sąmoju pasakotojo. Jis sugebėjęs patraukliai, įtaigiai pasakoti savo „pergyventus nuotykius“. Daug temų jam duodavę kareivystės metai, nemažai rasdavęs jų realioje, jį supančioje tikrovėje. Visuose pasakojimuose jis būdavęs pagrindinis herojus, kuriam visur stebinančiai sekdavęsi. Žmonių atmintyje išliko jo pasakojimai apie tai, kaip jis išgelbėjo Peterburgą nuo velioribos, patardamas carui sustatyti ant kranto visas miesto „kapelijas“ ir groti; apie įvairius atsitikimus gaisro metu; apie tai, kaip kartą, medžiodamas putpeles, pataikęs iššauti į akmenį ir nuo akmens atšokusios skeveldros kelioliką putpelių patiesusios, apie „aroplanus“, cepelinus. Ypač mėgęs pasakoti apie žaibus ir perkūniją. Štai jo išmonės iliustracijai pora pavyzdžių:

Tfu, navatna! Vieną kartą aš parjojau iš krūmų. Joju ne per kalną, ale apačia. Tfu, atjoju. Skiltuvą kišenėj turėjau. Tfu, rūkau pypkutę. Ir į ją kad duos perkūnas. Tfu, pypkutė man išlėkė ir skiltuvą iš kišeniaus išnešė. Tfu, ir parjojau namo.

Kitas:

Tfu, nueinu karkliųų kašei pasipiauti. Tfu, išėjo iš Rinciaus dvaro ponaitis. Atėjo, įsibrido į Nemuną. Tfu, — ve atkimsō tokį buteliuką. Ir kad rūksta iš to buteliuko, kad rūksta. Tfu, — pasidarė toks debesiukas ir kad pradėjo lyt, kad pradėjo lyt. Tfu, žaibai kad duoda, kad duoda žaibai. Tfu, — o čia ant kalno — saulė šviečia.⁶

⁵ Sesers Izabelės atsiminimai.

⁶ Pasakojimai užrašyti iš mokytojo J. Veverskio. Dėduko pasakojimų yra panaudojęs J. Mačiulis, atkurdamas rašytojo vaikystės paveikslus.

Šitaip pasakoti apie „navalnus nutikimus“ Simų Dėdukas galėjęs nuo ryto ligi vakaro. Jei kas pasakydavęs, kad jis meluoja — pyktelėjęs nusi-sukdavęs. Daugiausia Dėduko klausytojai buvę paaugliai, uoliausias jų tarpe — Cvirką Petrukas. Simų Dėdukas taip pat savo klausytoją mėgęs. Pasakotojo ir būsimo rašytojo bičiulystė nenutrūkusi nei jam išvažiavus mokytis, nei tapus rašytoju. Kaip Cvirka vertino ir brangino šitą liaudies talentą, liudija mokytojo J. Veverškio atsiminimai. Pranešus Paryžiuje gyvenančiam P. Cvirakai apie Dėduko mirtį, jis rašęs, kad visa lietuvių kolonija Paryžiuje Dėduko mirtį apgailestavusi. Sesuo Izabelė prisimena ne kartą rašytoją gailėjusis, kad Dėduko nebėra, kad iš jo būtų daug žodžių į savo knygas įdėjęs.

Be abejonės, Cvirkos kaip menininko formavimesi talentingo liaudies žodžio meistro poveikis yra buvęs didelis. Dėduko išmonė, sugebėjimas regzti įdomius pasakojimus iš čia pat aplink jį egzistuojančios tikrovės, sveikas liaudiškas sąmojis, vaizdų konkretumas, sugebėjimas pasakojimus komponuoti ir perduoti patraukliai, sugestyviai, žodžio taupumas ir taik-lumas — visa tai juk nepamainoma mokykla rašytojui realistui.

Simų Dėduko pasakojimų randame panaudotų apsakyme „Kasparo Drimbos nutikimai“, romane „Meisteris ir sūnūs“.

Cvirka mėgęs klausytis ir kitų apylinkės „meliodininkų“ pasakojimų: savo dėdės Benado, kaimyno Jokūbauskos, skerdžiaus Stašinsko, dailidės Mikelkevičiaus ir kitų. Šiuo metu dar gyvas muzikantas Jokūbauskas, gar-saus Klangių orkestro dalyvis, ir dabar dar mielai paaugliams paseka pasakų. Dėdė Benadas, tarnavęs kariuomenėje, gebėjo savo atsiminimus gyvai pasakoti. Rašytojas, tiek mažas būdamas, tiek vėliau, mėgęs dėdės klausytis ir su juo kalbėtis.

Apskritai, Cvirkos gimtųjų Klangių ir jų apylinkės žmonės yra šne-kūs, sąmojingi, paslankūs kur nueiti, ką padaryti. Gyvas veliuoniečių bū-das atsispindėjo ir jų žodinėje kūryboje. Tiek pasakojamoje, tiek dainuoja-moje liaudies kūryboje greta tradicinės matome daug naujoviškos, aktualios kūrybos. Budrus dėmesys aplinkai ir jos reiškiniams, lengvas sąmojis, žo-džio lankstumas trykšta iš veliuoniečių žodinės kūrybos. Dainas jie mėgsta gyvas, naujas, nors dar nėra visai užmiršę ir senųjų. Sena daina su tę-siama melodija dažnai jų šnekamoje kalboje gauna „pagrabinės“ vardą. Sutinkame dainų, kur priedainiu eina ne beprasmių žodžių ar posmo da-lies pakartojimas, o savarankūs posmai, toliau tęsiantys tekstą. Parašyta tokia daina labiau panaši į eilėrašį negu į liaudies dainą. Tokių dainų gali-ma išgirsti dainuojant. Matyt, buvo įkyru kartoti tą patį tekstą, ir jie stengėsi dainą įvairinti.⁷

Būsimą rašytoją veikė ir bendra gimto sodžiaus atmosfera, ir atskiri jo atstovai, liaudies menininkai. Iš mažens įdėmus ir įspūdingas, jis ne-praėjo pro šią aplinką pasyviai, bet viską gyvai priėmė ir daug pasisavino.

⁷ Panašus dainos dinaminimo procesas žemesniu laipsniu pastebimas ir kitose Lietuvos vietose.

Rašytojo brolis Julius prisimena, kaip Petrukas pasakodavęs iš Simų Dėduko ar kitur girdėtus daiktus ir pasakodamas gyvai įsijausdavęs.

Būsimo rašytojo ryšį su gimtojo kaimo liaudies kūryba rodo jo ankstyvosios korespondencijos⁸, kuriose Cvirka pažymi veliuoniečių dainų grožį, originalumą, lyriškumą, ragina jas rinkti. Korespondencijoje, spausdintoje Amerikos lietuvių laikraštyje, sakosi pats turįs surinkęs 60 niekur neskelbtų raudų ir karo dainų. Minimo dainų rinkinėlį nerasta, namiškiai ir pažįstami jo neatsimena. Apie dainų rinkimą daugiau žinių neturima. Reikia manyti, kad Cvirka, labiau įsitraukdamas į rašytojo darbą, dainų rinkimui daugiau nebeatsidėjo. Tuo labiau taip manytina, žinant, kad rašytojas vėliau yra labiau domėjęsis pasakojamąja, o ne dainuojamąja tautosaka. Tos dvi korespondencijos yra reikšmingi liudininkai jauno pradedančio rašytojo aktyvaus ryšio su gimtąja aplinka, sielojimosi jos kultūrinėmis vertybėmis.

Iš gimto sodžiaus Cvirka išsinešė liaudies žmonių, jų buities pažinimą, gyvos, natūralios liaudies kalbos pajutimą; gimtajame sodžiuje užsiėmę liaudies kūrybos žodžio pamėgimas ir įsisavinimas. Vėliau, tapęs rašytoju, kai kūrybinių sumanymų vedamas ieškojo gyvos, gražios kalbos pavyzdžių, liaudies išminties, skaitydamas įvairius tautosakos ir etnografijos leidinius, jis, be abejo, pasinaudojo įgyta gyvenimiška patirtimi, liaudies gyvenimo pažinimu. Tik glaudžiai su liaudimi suaugęs rašytojas galėjo taip reljefingai ir gyvai atkurti savo raštuose liaudies gyvenimą, papročius, jos atstovus, tiksliai ir mokamai panaudoti tiek iš gyvų, tiek iš rašytinių šaltinių pasisemtą liaudies kūrybos žodį.

Tapęs rašytoju, Cvirka dar labiau susidomėjo folkloru. A. Venclova teigia, kad Cvirkos mėgstamiausios literatūros tarpe buvo liaudies pasakų, dainų rinkiniai, liaudies buities, jos papročių aprašymai. Šios srities leidinius rašytojas laikęs „neužvaduojama kiekvieno lietuviško prozaiko medžiaga, atidengiančia jam begalybę įdomiausių lietuviškos buities detalių“⁹.

Cvirką domino ne vien lietuvių, bet ir kitų tautų liaudies žodinė kūryba. Jo bibliotekoje greta lietuvių tautosakos ir etnografijos leidinių randame tos rūsies literatūros ir kitomis kalbomis. Šalia J. Basanavičiaus, S. Daukanto pasakų, Juškos surinktų dainų, Krėvės redaguotų „Patarlių ir priežodžių“, „Lietuvių liaudies sakmių“ 1 t., šalia tautosakos ir etnografijos žurnalų komplektų randame Afanasjevo „Mūsų pasakas“, „Tūkstanties ir vienos nakties“ pasakų rinkinį, taip pat ir Vakarų Europos tautų folkloro leidinių.

Pavartę P. Cvirkos knygas, matome rašytoją kruopščiai tautosakos ir etnografijos medžiagą studijavus. Labai atidaus skaitymo žymes randame ypač lietuvių liaudies papročių aprašymuose. M. Katkaus „Balanos galdynė“, B. Buračo „Kupiškėnų vestuvės“, J. Mackevičiaus „Žemaičių krikš-

⁸ Viena spausdinta 1925 m. laikraštyje „Lietuva“, Nr. 241. Antra spausdinta 1928 m. Amerikojeėjusiame lietuvių laikraštyje „Vienybė“, Nr. 130.

⁹ A. Venclova. Iš atsiminimų apie Petrą Cvirką. Knyga apie Petrą Cvirką, V., 1949, 181 psl.

tynos“, J. Elisono „Kaimiečių pasisveikinimų ir etiketo formos“ skaityta su ypatingu atsidėjimu, pasibraukiant būdingus papročių momentus, charakteringas sodžiaus buities detales, būdingas situacijas, įdomesnius dialogus, posakius, nusakymus, žodžius. Iš tų pasižymėjimų matyti rašytojo gyvas domėjimasis liaudies buitimi, smulkiais detalėmis, liaudies žmonėmis, jų galvosena ir elgsena, matyti atidus ieškojimas gražios, turtingos, liaudiškos kalbos turtų. Išskirtinai kruopščiai Cvirkos studijuota V. Krėvės redaguotų „Patarlių ir priežodžių“ pirmasis tomas. Šis patarlių ir priežodžių rinkinys Cvirkos kartkartėmis skaitytas, vis pasibraukiant įvairiais pieštukais ir rašalu. Čia Cvirkos pasižymėta daugiau kaip du šimtai patarlių ir priežodžių. Tarp pasibrauktųjų matome tokių, kurios įdomios savo retumu, gražumu, gilia prasme, ir tokių, kurios būdingesnės gyvai, kasdieninei liaudies kalbai. Daugelis jų turi socialinio aštrumo. Galima spėti rašytoją su ypatingu atsidėjimu ši reiškinį studijavus, rašant „Žemę maitintoją“. Nemaža pasibrauktųjų patarlių randame panaudotas romane; be to, rinkinyje yra viena kita pastaba, susijusi su „Žeme maitintoja“.

Nenutrūksta domėjimasis ir liaudies žmonių rūpse gyva tautosaka. J. Būtenas savo atsiminimuose rašo, kad Cvirka, parvažiavęs į kaimą, mėgęs klausytis senių pasakojimų ir pats mėgęs pasakoti visokią tautosakos medžiagą, pasisemtą iš kaimo senesniosios kartos žmonių¹⁰. Domėjimasi žmonėse gyvų liaudies kūrybos turtų didele dalimi nulėmė rašytojo realisto darbo pobūdis. Savo personažų jis neišgalvojo, bet dažniausiai ėmė iš gyvenimo. Apie tai yra pats ne kartą pasisakęs. Atsakydamas į „Kultūros“ žurnalo anketą, Cvirka ypatingai akcentuodamas yra pabrėžęs, kad jo personažai, atkurtos situacijos, vaizdai, net ir atskiri posakiai turi realų gyvenimišką pagrindą. Glaudi Cvirkos raštų sąsaja su gyvenimiška medžiaga buvo pagrindas labai realistiškai atspindėti tikrovę, atkurti pilnakraujį, gyvą liaudies žmogų. Mokytojas J. Veverskis atsimena Cvirką mėgus stebėti žmones, klausytis jų, lankius proginius susiėjimus, seniūnijos susirinkimus, lankydavus senius, gebančius pasakoti atsiminimus ar tautosakos medžiagą. Ypač mėgęs stebėti buvusį tėvo draugą Linkų, ta pačia pavarde įvestą į „Žemę maitintoją“, žavėjęsis jo įgimtu šamoju. Cvirkos kūrybinę laboratoriją akivaizdžiai parodo XII tome išspausdinta užrašų knygutės medžiaga, kur tarp kūrybinių sumanymų, schematinių veikalų planų įrašytos autoriaus pastabos apie tai, kas panaudotina iš artimųjų, pažįstamų pasakojimų, atsiminimų ar jų gyvenimo nutikimų, yra pasižymėtos tautosakos medžiagos, liaudies patarlių, priežodžių.

Apžvelgdami Cvirkos literatūrinį tautosakos panaudojimą, matome, kad Cvirkos prozos raštams nėra būdingas ištisų tautosakos kūrinių perdirbimas kaip Krėvės kūryboje. Tik keletas apsakymų siužetai artimi liaudies pasakojimams („Kaip klebono skerdžius dievui žvakes degė“, „Devintas prakaitas“). Cvirkos prozoje tautosakos medžiaga sudaro neatskiriamą lietuviško kaimo dalį. Tautosakos panaudojimas nėra pats sau tikslas, o tik priemonė reljefingiau, giliau atspindėti tikrovę su visu jos įvairumu ir

¹⁰ Knyga apie Petrą Cvirką, 214 psl.

sudėtingumu, atkurti liaudies žmonių gyvenimą, išlaikant jo nacionalinės formos savitumą, praskleidžiant dvasinės kultūros turtingumą. Tautosakos ir etnografijos medžiaga padeda atkurti liaudies buities detales, liaudies žmones; tautosakos įtaka jaučiama individualiame rašytojo stiliuje.

Tautosakos panaudojimas Cvirkos raštuose nėra vienodas, jis yra kitęs, evoliucionavęs, priklausomai nuo pačios kūrybos kitimo, ideologinio ir meninio jos augimo. Tautosaka panaudojama atskiruose kūriniuose nevienodai gausiai. Tautosakos medžiagos panaudojimas labiau žymus romanuose negu apsakymuose. Ypač gausiu folklorinės medžiagos panaudojimu išsiskiria romanas „Meisteris ir sūnūs“.

Atkurdamas lietuviško kaimo vaizdus, Cvirka šalia tautosakos neretai yra įvedęs ir etnografijos medžiagos. Būdingų papročių, prietarų, burtų, liaudies medicinos ir meteorologijos sutinkame Cvirkos vaizduojamoje lietuviško sodžiaus buityje. Tegu ir saikingai, kartais vos viena kita etnografinė lietuviško kaimo buities smulkmena ar papročių užuomina Cvirka sugeba savo raštams suteikti lietuviško lokalinio kolorito, atkurti tipingą lietuviško kaimo pavėklslą. Skaitydami pastebime dažną mūsų sodžiaus namų papuošalą — langinėse išpiaustytas širdis (apsak. „Paukščiai skrenda“, poema „Padavimas apie sakalą“), randame prie namų žmonių mėgstamus paukščius, baltu smėliu išbarstytus takus, matome vienur tik paminint, kitur plačiau aprašant vestuvių, gimtuvių, laidotuvių, bičiulystės ir kt. papročius („Saulėlydis Nykos valsčiuje“, „Žemė maitintoja“, „Meisteris ir sūnūs“, „Frank Kruk“ ir kt.). Pavyzdžiui, „Žemėje maitintojoje“ randame paminėtą seną paprotį gaudyti avikirpio metu aviną — pagavusioji tą patį rudenį ištekanči. Romane „Meisteris ir sūnus“ sutinkame būdingą gimtuvių paprotį — jei gimsta berniukas, tai bobutė grobsto vyrams kepures, o tie turi išsipirkti, taip pat ir dabar populiarių paprotį — valgant pirmą šviežieną, duoti šaukštu į kaktą. Užsimenama apie senovinius šokių, žaidimų. Užtinkame charakteringos liaudies meteorologijos, pvz., oro spėjimą iš varno skraidymo („Cukriniai avinėliai“), liaudies medicinos — gydymo trejom devyneriom, gyvate („Meisteris ir sūnūs“). Užtinkame burtų, prietarų, senovinio tikėjimo liekanų.

Šitos medžiagos panaudojimas kūrybos raidoje yra kitęs. Pirmajame apsakymų rinkinyje „Saulėlydis Nykos valsčiuje“, kuriame greta realistinio vaizdavimo yra impresionizmo, romantizmo ir natūralizmo elementų, matome, kad vaizdavimo būdas yra nulėmęs ir etnografijos medžiagos panaudojimą. Pavyzdžiui, apsakyme „Kada grįžo žiedas“ minimi vestuviniai papročiai, tačiau jų konkretesnis aprašymas neduodamas. Paminima tik tiek, kad jaunąją rėdė septynios pamergės, tėvui ir motinai įsakius, kad, pinant kasas, jaunoji vis prašė kuo ilgiau pinti ir atidėliojo rūtų įpynimą, kad pas jaunąją užėdė dvi dienas, o trečią išvyko pas jaunąjį. Impresionistiniu vaizdavimo būdu autorius ir vestuvių paveikslas duoda tik išorinius momentus, iš kurių skaitytojas pats suvokia jaunąsios vidaus tragizmą.

Kitaip aprašomos vestuvės „Žemėje maitintojoje“. Juro ir Monikos vestuvės, kurios dėl susiklojusių aplinkybių švenčiamos be didelių iškilmių.

vis dėlto atspindi atskirus tradicinių papročių momentus: jaunoji iškepa tradicinį vestuvių pyragą — karvojų, grįžusius iš miestelio pasitinka jaunimas, šluodamas kelią, skudurėliais iškaišomi vartai, jaunųjų pora sutinkama su duona ir alumi. Duodamas vestuvių vaizdas nėra platus, tačiau jis konkretesnis negu apsakyme „Kada grįžo žiedas“. Apsakyme, atrodo, turėta galvoj tradicinės vestuvės, rengiamos pagal seną paprotį, tačiau skaitytojui perduodami tik jų momentai. „Žemėje maitintojoje“ tradicinių papročių laikomasi tik labai maža dalimi, ir ta dalelė su objektyviu nuosaikumu nusakyta. Vaizdavimo skirtumas išplaukia iš skirtingų meninių metodų — ten impresionistinio, o čia realistinio.

Platesnį ir pilniau atspindintį tradicinius papročius vestuvių aprašymą randame romane „Meisteris ir sūnūs“. Šiame romane Cvirka ypatingą dėmesį yra skyręs etnografijos bei tautosakos medžiagai ir ją stengsis gausiai panaudoti XX a. pradžios sodžiaus gyvenimui atkurti. Autorius yra nurodęs, kad vestuvėms atkurti yra naudojęs Buračo „Kupiškėnų vestuvių“ aprašymą. Palyginę Cvirkos ir Buračo tekstą, matome didelį skirtumą. Pirmiausia, pastebime, kad Cvirka aprašo ne visas vestuves, o tik dalį — ceremonijas pas jaunąjį. Ir ta dalis toli gražu nėra pilnai, su visomis apeigomis perduodama. Cvirka yra atrinkęs iš viso ceremonialo epizodus, kurie leido labiau pasireikšti jo pagrindiniams veikėjams. Sutrumpindamas Cvirka įnešė daugiau dinamikos, vestuvių aprašymas išėjo neišstėtas, labiau kondensuotas ir gyvas. Vestuvių aprašymas romane „Meisteris ir sūnūs“ rodo, kad Cvirka nesiekė pilnai atkurti pačių tradicinių ceremonijų, stengėsi aprašymą gyvinti, dinaminti, aktualinti. Vestuvių linksmumas ir dinamika darniai siejasi su viso romano nuotaika.

Panašią paralelę, rodančią entografijos medžiagos interpretacijos kitią, galima praveisti, imant pavyzdžius iš liaudies fantazijai būdingo tikėjimo antgamtinėmis jėgomis. Rinkinio „Saulėlydis Nykos valsčiuje“ apsakyme „Keturių stygų“ jaučiamas romantinis aprašomos buities nuspalvinimas. Romantinį momentą dar labiau sustiprina į siužetą įpintas būdingas liaudies prietaras — nelaimės siejimas su kokio nors daikto sudužimu, sutrikimu, išėjimu iš normalios, įprastinės būsenos. Dažniausiai mirtį lemiančiu ženklu laikomas laikrodžio netikėtas sustojimas, vištų giedojimas gaidžiais ir pan. Čia tokį įprasminimą gauna smuikas, kuriuo groja vargšas Leiba. Stygų nutrūkimas yra sutapęs su Leibos artimiausių žmonių mirtimi. Dviejų paskutiniųjų stygų nutrūkimas sutampa su mažytės Meri ir paties Leibos mirtimi.

Vėliau tokio liaudyje gyvų prietarų romantizavimo nebesutinkame. Prietarų ir senovinio tikėjimo pėdsakus rodytų velnio virinimo epizodai, minimi romanuose „Frank Kruk“ ir „Meisteris ir sūnūs“. Aprašomi herojai, bandę išvirti velnią iš juodos katės, juodo gaidžio ir šikšnosparnio arba juodo avino. Tačiau čia visiškai kitaip interpretuojama. Patys virintojai — nenustygstą vietą smalsūs išmonininkai. Nerodomas šios magijos procesas, dargi apie tai sužinoma ne iš pačių dalyvių, bet iš kitų žmonių atsiminimų, iš jų lūpose gyvų pasakojimų. Šių epizodų pateikimas atsiminimo, legendos forma, eliminuoja jų tikrovinį pagrindą. Jie rodo liaudies

žmonių kūrybinį sugebėjimą išsigalvoti, kurti legendas, sumaniai pinti įdomius pasakojimus apie legendarinius nutikimus ir žygius.

Etnografinių detalių interpretacijos kitimas rodo rašytojo pasaulėžiūros ir meninio formavimosi procesą, jo ideologinį ir meninį augimą. Formuojantis autoriaus pažangiai materialistinei pasaulėžiūrai, tvirtėjant ir gilėjant jo raštuose realistiniam tikrovės atspindėjimui, kito ir etnografijos medžiagos panaudojimo pobūdis.

Tautosakos panaudojimas P. Cvirkos raštuose yra ryškesnis ir gausesnis negu etnografijos. Įvairią tautosakos medžiagą Cvirka panaudoja savo romanų ir apsakymų liaudies žmonių paveikslams kurti. Iš dažno personažo lūpų išgirstame liaudies patarlę, priežodį, gyvą idiomatinį posakį, padvelkiantį šviežumu, natūralios liaudiškos kalbos sodrumu, sutinkame įvestų dainų, pasakų motyvų. Atkurdamas liaudies žmones, Cvirka vaizduoja juos su būdingais liaudžiai bruožais — mylinčius savo gimtinę, suaugusius su gamta, su daina ir pasaka, jautrius socialinei neteisybei; parodo jų gilų demokratizmą, laisvės branginimą, tikėjimą teisingumo pergale, nepalaužiamą optimizmą; atkuria būdingą kalbą, galvoseną, dažnai išreikštą ilgų amžių liaudies gyvenimiškos patirties ir išminties perlais — liaudies patarlėmis ir priežodžiais.

Jau pirmuosiuose apsakymuose, piešiant piemenų dienas, neretai užsimenama, apie liaudies pasaką ir dainą, su kuriomis iš mažų dienų suaugę rašytojo vaizduojami veikėjai. Apsakymuose „Mano nuotaka“, „Jurgiukas pirmąkart gano“, „Mano pasaka“ matome paauglius berniukus, piemenukus, žinančius populiarias mūsų liaudies pasakas ir nuoširdžiai įsigyvenančius į jas. Pasakos, kurias jie seka savo vaikystės draugėms, apsakymuose neduotos ištisai, nerandame jų nei didesnių gabalų — tai per daug ištęstų apsakymą. Yra tik užuominų, iš kurių suvokiame vaikų pasisemtą lietuviškų pasakų repertuarą, atpažįstame mūsų pasakų motyvus ir veikėjus. Jų minimos pasakos apie dvyliką brolių, juodvarniais lakstančių, apie tris gulbes, apie užkerėtą pilį, apie aukso marias su auksiniais laivais. Su psichologiniu įžvalgumu Cvirkos parodyta, kad vaikų labiau mėgstama stebuklinės pasakos, kur daugiau fantastikos, daugiau poetinės išmonės. Nuoširdų įsigyvenimą į pasakos piešiamą fantastinį pasaulį rodo velniui sielos užrašymo epizodas („Mano nuotaka“).

Liaudies žmogaus glaudus ryšys su daina Cvirkos ne kartą yra pabrėžiamas. „Cukriniuose avinėliuose“ gandydami berniukai visa gerkle traukia vaikiškas talalines. Jų žino ne vieną — pagal reikalą ir užgaidą sugeba jas lanksčiai pritaikyti ir net naujų susikurti.

Apsakyme „Maištininkai“, piešdamas pirmojo imperialistinio karo meto kaimo vaizdą, Cvirka rašo: „Kaime dainos pranyko,— tylus kaimas ir tyli jaunuomenė“ (IV, 13). Dainų nutilimas reiškia gyvenimo pulso sulėtėjimą, bet kokio pragiedrulio išnykimą. Katrė („Šulinys ant kalno“) savo pavainikį sūnų tildo dainuodama ir verkdama. Kalėjime uždarytas Kazys („Paukščiai skrenda“) visą laiką gaivališkai dainuoja ir savo atkaklumu priverčia kalėjimo administraciją leisti jam dainuoti. Išeiviai, plaukdam

per okeaną („Už jūrų marių“), stebėdami kylančią mėnulį, jautriai pergyvena:

Kažkokios ekstazės pagauti jie, jų akys pilnos ašarų. Jie girdi atplasnįjančių bangų muziką ir supranta savo dainos žodžius. Tolimos tėvynės dainą (IV, 34).

Dainos, dainavimo akcentavimas dažnam 1930—1933 metų Cvirkos apsakymui teikia lyrizmo, romantinio atspalvio. Tai ypač ryšku „Sielininkų dainoje“.

„Sielininkų daina“ siužetu ir nuotaika šiek tiek primena lietuvių liaudies baladę, kuriai būdingas dramatismas, liūdna, slegianti nuotaika, palinkimas į sentimentalizmą. Juškos „Lietuviškose svotbinėse dainose“ randame baladę apie iš meilės mirusį bernelį. Jos turinys toks. Aukštam svirne trys mergelės — viena verpė, kita audė, trečia šilkus suko. Bernelis susižavi šilkus sukančiąja ir prašo motinėlės pažadėti jam dukrelę. „Jei neleisi tos dukrelės, aš numirsiu šią dienele“. Toliau einančiame dialoge bernelis prašo jį palaidoti daržely tarp rūtelių¹¹.

„Sielininkų dainos“ dramatinio konflikto pagrinde — brolių, plukdančių sielius ir dainuojančių apie neišvargstamą vargą, nelaimingą meilę. Mylimoji mergelė — jauna audėja Zuzana. Sielininkų dainavimas pinasi savotišku refrenu per visą apsakymą, teikdamas broliams ir jų vargui romantinės poetizacijos ir visą apsakymą nuspalvindamas sentimentalio romantika.

Kitokių santykių su liaudies dainomis matome satyriniame romane „Frank Kruk“, kur vaizduojami nuo liaudies kamieno atitrūkusių sluoksnių atstovai. Šių žmonių užsiminimas apie liaudies dainą nereiškia gilesnio vidaus ryšio su ja — tai daugiau manieros, mados dalykas.

Štai Sviesiojo pasikalbėjimas su Kruku:

— Įsiklausyk, ponas Krukai, e-e... kiek čia prasmės, kiek grožio, kad ir šitoje mūsų liaudies dainelėje: „Skvirbin birbin zuikis lapę, įsikibęs į kanapę!“ — su patosu sušuko kunigaikštis.

— Siur, tas gražu. Tą galima paleist per gramafoną! — pritarė Krukas (VII, 220).

Personažų santykis su liaudies daina panaudojamas kaip charakterizavimo priemonė, kartu su asmeninėmis savybėmis atskleidžiant ir jų nuolimą nuo liaudies ir jos kultūros.

Liaudies dainos įvedimas „Žemėje maitintojoje“ pajungtas personažų psichologinei būsenai. Čia randame liaudies dainą išvykstančiųjų į Braziliją išleistuvių epizode. Išlydėdami išvykstančius, Klangių orkestrantai užveda „Bijūnelis žalias“, o paskutiniu atsisveikinimo momentu dainuoja liaudyje prigijusį ir mėgstamą „Sudiev, kvietkeli tu brangiausias, sudiev ir laimė...“ Jos atitinka bendrą kolektyvo nuotaiką, jose žmonės išlieja savo žodžiais neapsakomą gaudulį. Liaudies dainų įvedimas atsisveikinimo epizodą pagilina. Jos tartum simbolizuoja, kad išvažiuojantieji žmonės skiriasi ne tik su savo gimto kaimo laukais ir kaimynais, bet ir su visa tuo, kas jiems prigimta, su kuo jie nuo lopšio suaugę, kad su tomis

¹¹ A. Juška. Lietuviškos svotbinės dainos, 49 psl.

liūdnomis dainomis čia palieka jų pačių dalis. Šių liūdnų lyrinių dainų įvedimas rodo autoriaus gilų lietuvių liaudies žmogaus nacionalinio charakterio jutimą ir didelį rašytojo realisto meistriškumą.

Cvirkos jautri psichologinė intuicija matyti, perduodant nuotaiką Monikos, laukiančios trečio kūdikio. Sugrėbę šieną, susirūpinę, bet linksmi Taručiai eina namo, ir Monika prisimena piemenės dienų dainą apie viengungį žvirblėlį. Daina liudija Monikos nuotaikos pakilumą, momentinį atsipalaidavimą iš kasdieninių rūpesčių, akimirką ją apėmusį lengvą ir džiugų svajingumą.

Liaudies daina „Žemėje maitintojoje“ pagilina vaizdą, išplečia jį, teikia nacionalinio kolorito.

Ypatingai gausiu tautosakos panaudojimu išsiskiria romanas „Meisteris ir sūnūs“. Romano pagrindiniai personažai — išmoningi, plačių mostų, įdomūs ir patrauklūs savo užkrečiančiu linksmumu lietuvių liaudies menininkai, pasižymį savo darbo kūrybiškumu, taikliu liaudišku sąmoju. Jie atstovauja progresyvųjį kaimo žmonių sluoksnį, kuriam nesvetima liaudies išsivaduojamoji kova dėl socialinių ir nacionalinių teisių, nesvetimos laikotarpio pažangios idėjos. Per juos autorius nori parodyti lietuvių liaudies gyvybingumą, jos kūrybinę potenciją, laisvės ir laimės siekimą, neišsenkamą, jokių vargų neužslopintą energiją. Savo sukurtais menininkų tipais romanas įeina į lietuvių literatūrą kaip originalus veikalas, papildęs ir praturtinęs ją mažai liesta tema. Greta Vaižganto dėdės Mykuliuko, Krėvės skerdžiaus Gugio, Borutos dievdirbio Vinco Dovinės Cvirkos siuvėjas ir poetas Krizas, meisteris Doveika yra beveik vieninteliai ryškesni, plačiau ir pilniau nupiešti išsiskiriančių liaudies žmonių, liaudies menininkų paveikslai lietuvių literatūroje.

Kurdamas „Meisterio ir sūnų“ personažus, Cvirka gausiai panaudoja savojo krašto medžiagą. Gimtuose Klanguose ir jų apylinkėse buvo įdomių žmonių, išmoningų žodžio meistrų, todėl buvo nesunku rasti prototipų romano personažams. Pats rašytojas nurodė, kad romanui yra panaudojęs apylinkės žmonių pasakojimus apie garsųjį veliuoniškį — meistrą Divoңызą.

Daugiau kaip prieš penkiasdešimt metų miręs šaltkalvis Divonyzas sugebėjęs dirbti ne tik paprastus ūkio daiktus, bet ir sudėtingesnius darbus (pvz., jo darytos Veliuonos bažnyčios geležinės durys ir šventoriaus varteliai). Garsėjo jis apylinkėje ne tik geromis meistro rankomis, bet ir „išmislais“ — sugebėjimu įdomiai pasakoti savo atsiminimus, — kur buvęs, ką matęs ir patyręs. O buvęs jis buvo daug kur, — pėsčias buvęs nukeliavęs net į Graikiją, vėliau į Peterburgą, ten dirbęs laivų statyklose. Jo pasakojimų klausytis vakarais prisirinkdavusi pilna pirkia vyrų. Senesni Veliuonos apylinkių žmonės dar dabar tebeapasakoja apie tai, kaip Divonyzas vieną velykų naktį, pasirėdęs kunigu, bažnyčioje „spaviedojęs“, apie tai, kaip su draugais vidurnaktį bandęs išvirti velnią iš juodo katino, juodo gaidžio ir juodo šuns ir kita. Tų atsiminimų apie meistrą Divonyzą atbalsiai ypač jaučiami „Meisterio ir sūnų“ pirmame skyriuje.

Ne vieną bruožą pagrindiniuose romano personažuose randame paimtą iš Simų Dėduko, savo pasakojimais žavėjusio rašytoją nuo pat mažų dienų. Pvz., Simų Dėduko žodžio meną atpažįstame pasakojime apie velioribą, taip pat Krizo gyrimesi, kaip jis žirklėmis šimtą žąsų prikirpęs, jo sąmoji jaučiame guviuose, šmaikščiuose pokalbiuose.

Klangiuose ir jų apylinkėse tuo metu būta ir daugiau sumanių žmonių, pasižyminčių gyvu, lanksčiu žodžiu, didele išmone, galėjusių duoti romano personažams nemaža medžiagos: „šposininkas“ dailidė Mikelkevičius, Stašinskas, Mikolinis.

Ypač populiarius plačioje apylinkėje buvo Veveriskis, žmonių vadinamas Mikoliniu. Jis buvo žinomas kaip aršus senovinių tradicinių papročių ir net senovinės našystos šalininkas, gerbiamas už savo išsimokslinimą. Žinomas jis buvo ir mokslo žmonėms. Pas jį lankydavosi net žymūs profesorai — kalbininkai J. Jablonskis, Boduenas de Kurtene ir kt. Šitą reljefingą ir retą liaudies atstovą Cvirka gerai pažino ir pagal jį sukūrė „Meisterio ir sūnų“ Adomą.

Kurdamas romano pagrindinius personažus, Cvirka yra ieškojęs liaudies tipų, menininko bruožų ir kitur, ne tik savo apylinkės žmonėse. Jo paties pasisakymu, Deveikai rašytojas davęs netoli Ukmergės gyvenusio dievdirbio bruožų. Deveika turi būdingo liaudies menininkams sumanumo ir polėkio. Charakteringa, kad dažnas dievdirbys nesitenkina vien šventųjų skaptavimu, dažnai juos pastebime linkstant ką nors įvairesnio prasimanyti. Tai atsispindi ir spausdintuose liaudies menininkų aprašymuose etnografiniame žurnale „Gimtasai kraštas“. Nesvetimos jiems ir svajonės pasidirbti skraidymo prietaisą.

Abu pagrindiniai romano veikėjai — meisteris Deveika ir Krizas — yra ne tik obliaus ir adatos meistrai, bet ir geri pasakotojai, „šposininkai“. Romane gausiai randame iš gimto kaimo pasisemtos medžiagos — sąmojingų pasakojimų, dainų, priežodžių ir posakių.

Nemažai panaudotos pasakojamosios tautosakos Cvirka yra ėmęs iš rašytinių šaltinių. Galime atsekti panaudotų pasakų motyvų iš Basanavičiaus rinkinių ir iš kitų rašytinių šaltinių. Romane įpinti daugiausia buitinių pasakų motyvai, kurie labiau parankūs išmoningiems personažų pokalbiams vesti. Pvz., randame atkurtą buities detalę prie košės puodo, kuriai giminingą paralelę galima rasti pasakoje. Cvirka rašo:

Jonas pakabina nosį ties puodu, nužiūri, kuriame šone daugiau spirgių, ir riebiausią pusę atsuka į save.

Meisteris susigriebia ir puodą atsuka vėl sena tvarka:

— Man rodosi, kad saulė šitaip sukasi.

— Man rodosi, kad nuo švento Jurgio šitaip... — ir vėl Jonas puodą atritina su riebiąja puse į savo šoną.

Tokią pat detalę su panašiu dialogu randame Basanavičiaus užrašytoje pasakoje apie berną ir šeimininką.¹²

¹² LPY, II, Nr. 68, 15 psl.

Tėvo ir sūnaus Jono dialoguose įvesta melų pasakų motyvų. Pvz., susižodžiavę, vienas kitam nenusileisdami jie kertasi:

Ar nematei akmens plaukiant? — ir taikosi meisteris kaukštelėt kalbininkui.
— Mačiau dar ir girnos ant akmens padėtos plaukė (IX, 58).

Paralelė iš pasakos:

Buvo toks tinginys, tingėjo, vaikščiojo pamarėm. Ejo prieš vandenį, susitiko kitą. Paskui klausė pas jį: „Ar nematei akmeno plaukent?“ Sako: „Mačiau, da ir girnos sėdi, ir girnas plaka.“¹³

Panašų melų motyvo įvedimą sutinkame ir 157 psl., kur Jonas, sekdamas melų pasaką apie Aldadriko nepaprastą bulių, duoda tėvui suprasti, kad jo dirbama išmonė yra niekai.

Populiariu, liaudyje gyvu pasijuokimu iš tinginių broliai šaiposi iš Dabitos Andriaus: „Andriau, te kiaušinį. Ar nuluptas? Ne. Mesk per tvorą!“ (IX, 56).

Parenkant ir perduodant pasakų motyvus, atsispindi pažangi veikėjų pasaulėžiūra, jų neapykanta išnaudotojų klasei ir jos ramsčiams — kunigams. 84—85 psl. Krizo sekama antiklerikalinė melų pasaka rodo pasakotojo kritiškumą dvasininkų luomo atžvilgiu.

Pasakos motyvas įpintas ir į Krizo svajones apie laimę. Jis kalba Deveikai:

Kad būtų, meister, tokia kepurė: užsidėjai, ir niekas tavęs nemato. O tada eini sau ir kerti visus muziko skriaudėjus. Ir patį karalių, jenerolus visus... (IX, 223).

Liaudies pasakų motyvų panaudojimas padeda atkurti buities detales, teikia personažų kalbai gaivaus liaudiško sąmojo, atskleidžia liaudies žmogaus būdingas savybes — laisvės meilę, neapykantą priespaudai, nepalaužiamą optimizmą, kūrybingumą. Tačiau naudojant tautosaką personažams kurti, trūksta didesnės individualizacijos. Jei į meisterio Doveikos ir sūnaus Jono lūpas vienodai įterpiamą pasakos motyvą, priežodį galima aiškintis ir suprasti kaip artimos giminystės, didelio sūnaus panašumo į tėvą ir susigyvenimo rezultatą, tai meisterio ir Krizo niveliacija šiuo atžvilgiu nepateisinama. Jie romane dažnai kalba vienodai sąmojingai, vienodai išmoningai. Manyta, kad iš dalies individualizacijos stoką yra nulėmęs perdėm gausus tautosakos panaudojimas. Nusistovėję, nušlifuoti tautosakos posakiai turi daug apibendrinančio elemento, todėl sunkiai pasidavė individualizacijai. Jie, be abejonės, prisidėjo prie pagrindinių veikėjų kalbos suniveliavimo.

Romane randame įvestų liaudies dainų. Jos duodamos išgertuvių, vestuvių progomis ir atitinka linksmy dainininkų nuotaiką. Sutinkame čia populiarias veliuoniečiuose „Oi, ką kalba apynėlis, sodely augdamas“, „Nei alaus, nei midaus mums čionai neduoda“.

Liaudies dainos nuolrupų randame veikėjų pokalbiuose. Pvz., meisteris žmonai:

¹³ LPY, I, Nr. 135, 256 psl.

— Stuk stuk genelis į sausą šakelę... — uždainuoja tėvukas, belsdamas pyptutę į lovos briauną, kratydamas iš jos pelenus, džiaugdamasis, kad taip lengvai surietė motutę (IX, 178).

Taip meisteris daina paskelbia savo pergalę namų kivirče.

Krizo eilaviimuose jaučiame liaudišką pagrindą. Jo poezijoje aiškiai išskiriame pagal tematiką dvi kūrinių grupes: viena — proginiai posmai, dažnai taikytini konkrečiam asmeniui, o kita — poezija, kurioje keliama laisvės, lygybės šūkiai, raginama į kovą prieš tironus. Pirmosios grupės posmai turi daug bendrumo su liaudies talalinėmis. Antrosios grupės eilėse matome glaudų ryšį su 1905 m. revoliucine poezija: jaučiame tą patį tikėjimą teisybės pergale, tą patį karštai skambantį, imperatyvu išreikštą kvietimą į kovą, sutinkame tuos pačius poetinius įvaizdžius, abstrahuotus simbolius, — laisvės saulelė, šviesa; deklaruojami čia 1905 metų revoliucinei poezijai būdingi laisvės, lygybės, brolybės ir teisybės šūkiai.

Krizo — liaudies poetas — ir jo poezijos bruožai turi šaknis veliuoniečių žemėje. Mokytojo Ververskio liudijimu, Cvirka tas eiles rašęs, nusižiūrėjęs į netoli Veliuonos gyvenusį Volskį, kuris gebėjęs proginį kupletą, talalinę surimuoti, o 1905 m. revoliucinio pakilimo metu, sekdamas Jovaru, kūręs revoliucines dainas.

Atkurdamas gyvą šnekamąją kalbą, Cvirka įveda liaudies patarles ir priežodžius. Daugiausia jų sutinkame personažų tiesioginėje kalboje, dialoguose, tačiau neretai pasitaiko ir autoriaus kalboje. Pirmiesiems apsakymų rinkiniams patarlių vartojimas nėra būdingas. Dažniau jų pasitaiko vėlesnėje kūryboje, pradedant romanu „Frank Kruk“.

Romano „Frank Kruk“ inteligentų kalboje vartojamos patarlės ir priežodžiai būdingi atkuriamo laikotarpio šio socialinio sluoksnio gyvai šnekamajai kalbai. Čia randame liaudies patarlių, inteligentų neužmirštų, dar iš „žalio“ kaimo atsineštų, kaip: sulig Jurgiu ir kepurė, kiekvienam savi marškiniai arčiau kūno, kiekvienas savo prekę giria, nepatėpsi — nevažiuosi ir daug kitų. Greta jų matome vartojant rusiškų, lotyniškų: žir po vierchu plavajet, likimas žaidžia žmogumi (rusų), apie mirusius — gerai arba nieko (lot.). Randame panaudotų biblinių posakių, gyvojoje kalboje prigijusių ir vartojamų patarlės, priežodžio vietoje. Romane prie tokių priskirtini nusakymai: „Po kitų nosia ir dulkelę pastebėjo, o po savo ir vežimo nematė“ (VII, 131); „Nei sėdami, nei piaudami sau piūtis pasidarydavo“ (VII, 39). Cvirkos nupieštų inteligentų kalboje įpinami taiklūs, charakteringi posakiai, atėję iš rašytinės literatūros. Šitokie posakiai vietomis, atrodo, gauna priežodžio prasmę. Pvz.:

Suūždavo opozicija, kurkiną, žąsį, viščiuką maigydama, suvilnydavo, kad liaudis tamsoje, kad liaudžiai *anė knygos, anė rašto*, kad jie vieni turi ne išbandytą patentą padėti broliams artojams (VII, 288. Čia ir kitose citatose pabraukta cituojant. — S. L.).

Čia posakis iš Baranausko poezijos vartojamas priežodžio vietoje. Posakių iš rašytinės literatūros pastebime ir kituose Cvirkos raštuose, ypač jo apybraižose, kelionių įspūdžiuose. Dažniausiai tokių priežodžių imama iš Baranausko ir Donelaičio.

Romane „Frank Kruk“ įvairių savo kilme patarlių vartojimą atitinka personažų išsilavinimo lygis.

Patarlių panaudojimas pajungtas romano satyriškumui. Pvz., patarlėmis pasiremdamas, mirštąs Prano tėvas moko sūnų:

Sūnau, dar mano amžinatilsį tėvas sakydavo — keturi daiktai negali pasislėpti nuo žmonių akių: — išminčius, kvailys, turtuolis ir elgeta... nebūk per daug gudrus ir per daug kvailas... (VI, 67).

Remdamasis liaudies išmintimi, tėvas čia pat nusako tos išminties praktišką pritaikymą:

...didesniam nusilenk... kaimynystėje gyvendamas, neduok niekam, kad tau kas liptų ant kojos, ba toks netrukus tau ir ant galvos užlips... Varyk rublį prie rublio, kad gražiai senatvę nugyventum (VI, 67).

Patarlės interpretacija atskleidžia kapitalistėjančio kaimo atstovo buožišką sielą, galvosena, moralę. Autorius liaudies patarlę panaudoja savi-ninkiškos moralės demaskavimui. Panašiai buožiška galvosena atskleidžiama Šešiapūdžio samprotavime apie lygybę ir brolybę. Tam panaudojama patarlės parafrazė — „Bernu būdamas — ponu nebausi“.

Panaudojama patarlė ir personažo vidiniame monologe. Frankas ne kartą apsisprendamas remiasi patarlės išmintimi (VI, 131, 228). Jo lankstus liežuvis sugeba liaudies patarlę biauurioms biznieriškoms kalboms panaudoti ir tuo kalbai svarios argumentacijos suteikti: „Vienybė — galybė“, „Remkit lietuvių biznį, o biznis jūsų neužmirš“ (VI, 213).

Liaudies patarlė „Nepatepsi — nevažiuosi“ sumaniai įpinta į pono Dirgelevičiaus aprašymą. Čia ji, įvairiomis progomis tariama, tolydžio paskartoja ir yra lyg leitmotyvas visai šio tipingo buržuazijos atstovo veiklai charakterizuoti.

Inteligentų kalboje neretai sutinkame patarles, vartojamas be gilesnio įprasminimo. Pvz., kunigas pateisina savo užsispyrimą dėl kortų kaladės perkėlimo patarle „Žir po vierchu plavajet.“ Patarlė čia tik įprastinis kalbos papuošalas, tik argumentas užsispyrimui pateisinti.

Autoriaus kalboje patarle dažnai duodamas ponų veiklos įvertinimas. Pvz., apie švaros komisijos veiklą, pabaudomis šimtus litų nušienaujančią, Cvirka rašo:

Nors reikia pasakyti patarlės žodžiais, — komisija po kitų nosimi ir dulkelę pastebėjo, o jau po savo — ir vėžimo nematė. Visi žinojo apskrities įstaigų švarą (VII, 131).

Romane „Frank Kruk“ patarles Cvirka panaudoja pagrindiniam satyriniam romano tikslui — buržuazijai demaskuoti, jos beidėjiškumui, biznieriškumui, jos kreivai moralei atskleisti.

„Žemėje maitintojoje“ įvestos patarlės padeda atkurti realistinį liaudies žmogaus, jo galvosenos vaizdą, išreiškia jo gajumą, jo veržimąsi į šviesesnį gyvenimą. Tautosakos panaudojimas šiame romane reikalingas ne tik buitiniam koloritui, gyvai liaudiškai kalbai atkurti, jis čia įprasminamas socialiniu turiniu, panaudojamas buržuazinės tikrovės kritikai. Romane randamų patarlių socialinį aštrumą gali paliudyti šie pavyzdžiai:

...turtinam ir velnias košę verda, biednam ir skylėj kaulas (VIII, 60).

...ponas vis vien iš apgavystės tunka (VIII, 44).

Susigyveno kaimietis su vargu, kaip šuo su grandine (VIII, 226).

Romane patarlės panaudojamos veikėjų charakteristikai. Pvz., romano pradžioje, dvaro laukų matavimo epizode, matome senuką, kuris savo nuomonę apie vykstančius dalykus išreiškia patarle: „Juokai tėvui numirusiam, sūnui negimusiam“ (VII 9, 46). Patarlė charakterizuoja senuko konservatyvumą, parodo jo netikėjimą naujomis perspektyvomis. Tas patarle išreikštas konservatyvumas, ryškiai vienu mostu parodo skirtumą tarp senosios kartos, pratusios lenktis ir bijoti, ir naujosios kartos — norinčios energingai pertvarkyti gyvenimą. Si reikšminga detalė parodo prarają, skiriančią aną ponų savivalės gadynę nuo naujos, ketinančios bent pradžioje rodytis demokratiškesnė, parodo, koks be galo didelės svarbos dalykas yra žemės gavimas, — ta galimybe sunku patikėti daug kam, o visą gyvenimą praleidusiam kumetyne žmogui tai atrodo visiškai neįmanoma.

Romane yra patarlių, panaudotų liaudies žmonių kolektyvo nuotakai išreikšti. Varžytynių scenoje Stasiulienė, „maloniai“ nuovados viršininko užkalbinta, atšauna patarle: „Atsimena ir vilkas suėstą avį“ (VIII, 229). Patarlė rodo jos priešišką nusistatymą, kuris varžytynių scenoje jungiasi su viso varguomenės kolektyvo nusiteikimu, išreiškia visų priešišumą valdžios atstovo atžvilgiu.

Ypač liaudies patarlėmis ir priežodžiais turtinga pagrindinio romano personažo Juro kalba. Taiklią liaudies patarlę Juras randa dažnu atveju. Santykiuose su žmona Juras sugeba pataikyti patarlę jai pamokyti — „Turėk širdį, neužmiršk ir proto“ (VIII, 32), — jos naivią baimę suniekinti — „Durna galva — ir kojoms klapatas“ (VIII, 106), — vengiančią abėcėlės mokslų subarti — „Gėdą atrado. Dar šaiposi kaip šuo į lašinius“ (VIII, 64), — šelmiškai ją paerzinti — „Kuri katė nesilaižo, kai ją pagiri!“ (VIII, 83). Patarlėmis romano pradžioje jis argumentuoja savo tikėjimą šviesia ateitimi: „Dantys yra — bus ir duonos“, „Kas nedirbs — tas nevalgys“ (VIII, 14). Jomis Juras remia savo mokslo, šviesos troškimą: „...aklas ir ant lygaus kelio suklumpa“ (VIII, 63). Jam atrodo, kad nesiekti kultūringesnio gyvenimo negalima — „Bepigu kiaulei gyventi: nei barzdos skusti, nei poterių kalbėti, nei kunigo bijoti!“ (VIII, 62). Ginčė su kaimynu dėl mokslo prasmės Juras patarle remiasi kaip argumentu — jei mokslas tik bloga duotų, nebūtų sakoma „...už vieną kailį dirbtą duoda dešimt nedirbtų“ (VIII, 60). Nelaimių priremtas Juras savo taikstymąsi su dvaru argumentuoja patarle — „Dvaro šunį reikia glostyti“ (VIII, 150). Gavęs pranešimą apie varžytynes, atsikerta priežodžiu: „Dar ne vienas šuo išdvės, kol mane suės!“ (VIII, 217). Patarle nusakomas kylantis Juro kovingumas.

Patarlėmis išreikštas Juro sąmojis, jo pažiūros, siekiai. Jo vartojamose patarlėse atsispindi ideologinė evoliucija: nusivylimas iškovota „nepriklausomybe“, perėjimas į priešišką nusiteikimą buržuazinės santvarkos atžvilgiu ir kovingas ryžtas nepasiduoti, kovoti dėl tikros laisvės ir laimės. Juro vartojamos patarlės pasižymi populiarumu — jas veik visas galima išgirsti

kasdienėje žmonių gyvojoje kalboje. Tai, kad autorius nerinko retų, stebinančių šviežumu, įdomumu, o ėmė plačiausiai pasklidusias patarles, rodo sąmoningą rašytojo norą atkurti ne išsiskiriantį, o tipingą liaudies klasės atstovą, išreiškiantį ne tik savo individualų, bet visos savo klasės norą, siekį, protestą. Liaudies išmintimi remiama Juro galvosena padeda atskleisti tipingus liaudies žmogaus bruožus ir romano idėjinį turinį susieja su geresnio gyvenimo siekimu, tautosakoje alsispindinčia liaudies ilgąamžė patirtimi, jos neapykanta skriaudėjams, geresnio gyvenimo siekimu.

Liaudies patarlių panaudojimas socialinių santykių kritikai reikšti tęsiamas „Kasdinių istorijų“ apsakymuose. Atleistas eigulys Simanas socialiniu atžvilgiu aštriame kontekste pavartoja tokią patarlę:

Kad nori išsilaikyti tokioje vietoje, turi urgsti prieš žmogų. *Lėtas šuo, matai, nereikalingas, kad nekanda.*

Girotį gyvenau, o iš vilko nepasimokiau. Šią gadinę reik iš vilkų mokytis, kad duoną turėtum... (II, 228).

Simano lūpose liaudies patarlė skamba lyg jo gyvenimiškos patirties išvada. Tai yra lyg kapitalistinės tikrovės socialinių santykių apibendrinimas, kur žmogus žmogui — vilkas, ir doras žmogus išstumiamas kaip netinkamas.

Romane „Meisteris ir sūnūs“ priežodžių ir patarlių vartojama gausiai. Jos atskleidžia personažų būdį, jų kalbą, temperamentą. Patarlės, kaip ir pasakų motyvai, įpintos veikėjų dialoguose, jomis reiškiama pašaipa, remiama galvosena.

Romane „Meisteris ir sūnūs“ randame ir kitokios smulkiosios tautosakos medžiagos: mįslių (Du bėga, du vejasi, penktas varinėja — IX, 83), pakalbesių (Gal tavo kepurė namo parėjo? — Iš kieno nosies varvėjo? IX, 20). Gausus, įvairiopas tautosakos panaudojimas teikia romanui spalvingumo, stiliaus blizgesio, formos išdailinimo.

Trumpai apžvelgę tautosakos panaudojimą personažų charakteristikai, matome jį buvus nevienodą, kitus, priklausomai nuo autoriaus realistinio vaizdavimo gilėjimo, jo ideologinio augimo. Gilėjant realistiniam tikrovės atspindėjimui, kito ir tautosakos interpretacija. Nesitenkinama realistiniu etnografinės būties atspindėjimu, bet tautosakos interpretacijai teikiama socialinio įprasminimo ir aštrumo.

Tautosakos elementų galima užčiuopti Cvirkos raštų stiliuje. Skaitydami pastebime iš tautosakos paimtų įvaizdžių, posakių. Neretai paties vaizdo perdavimas, jo kompozicija, sakinių struktūra primena analogines meninės išraiškos priemonės, sutinkamas tautosakoje. Tautosakos elementas Cvirkos stiliuje nėra dirbtinai įvedamas. Jis natūraliai išplaukia iš autoriaus pasakojimo, yra organiškai su ja susiliejęs. Jau pirmuosiuose apsakymų rinkiniuose krinta į akis Cvirkos graži liaudies kalba, jo pastangos nusakyti situaciją, išryškinti nuotaiką savitomis meninės išraiškos priemonėmis. Vienas iš jo stiliaus savitumo bruožų ir yra tautosakos panaudojimas.

Akivaizdžiausiai tautosakos elementą Cvirkos stiliuje rodo tautosakos personažų įvedimas, įvaizdžių, specifinių posakių vartojimas, pvz.:

Tuomet mano garbė, kaip medžiotojo, skambėjo už *septynių girių ir septynių kalnų* (II, 45).

Monika kukavo lyg *gegužė* apsikabinusi Pašušvytę (VIII, 133).

Pats vyriausias, — tegu išsirenka kokią *pelenę*... užpečky vietos yra (IX, 105—106).

Ir traukia meisteris laukais, *kaip iš pasakos senelis dievas*... IX, 236).

Grijta... Krizas... iš visko matyt, *apvynių žiedelį uostęs* (IX, 184).

Sitokie iš dainų ir pasakų paimti posakiai, pridėjus dar smulkiosios tautosakos panaudojimą, yra akivaizdžiausias tautosakos panaudojimo atvejis. Tačiau šita forma dar neišsemia Cvirkos stiliaus ryšio su tautosaka.

Prie tautosakinio išraiškos būdo Cvirką artina sugebėjimas piešiamus vaizdus perduoti liaudies žmogaus galvosenai charakteringu būdu. Šią savybę galima laikyti pagrindine Cvirkos stiliaus liaudiškumo gija. Tokį sugebėjimą įsigyventi į liaudies žmogaus galvoseną rodo Cvirkos gamtos vaizdų panaudojimas, dažnai sutinkamas žmogaus vidaus būsenos nuskaidymas gamtos palyginimu, vaizdu. Pavyzdžiui:

Meisterį iš lėto įjudina pačios sielvartas. Sunku jam rasti užuovėją. Plėšia, rauna ir supa kaip medį atvirame lauke (IX, 31).

Netarai Cvirkos raštuose užtinkame ritmingų, orkestruotų, aliteracija pagrįstų posakių, kurie taip pat siejasi su liaudies žodine kūryba. Tokių posakių galima sutikti ypač „Saulėlydyje Nykos valsčiuje“ ir romane „Meisteris ir sūnūs“.

Cvirkos stiliuje tautosakos elemento panaudojimas yra kitęs, priklausomai nuo visos kūrybos raidos proceso.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФОЛЬКЛОРА В ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ П. ЦВИРКИ

С. Литвинайте

Резюме

Творчество видного литовского прозаика П. Цvirки в основном посвящено изображению жизни литовской деревни. В своем творчестве писатель отображает крестьян, их быт. Произведения П. Цvirки написаны живым народным языком. Показывая жизнь крестьянства, писатель использует этнографический и фольклорный материал, который в творчестве П. Цvirки является неотделимым компонентом отображаемой действительности и помогает писателю более рельефно и глубоко передать жизнь в литературном произведении. Различный этнографический и фольклорный материал — обычаи, песни, сказки, пословицы, поговорки и др. — использован для воспроизведения характерных черт быта людей, для раскрытия образа мысли человека из народа. Особенно богат фольклорными материалами роман П. Цvirки «Мастер и его сыновья».

Использование фольклора помогает П. Цvirке реалистическими красками рисовать действительность, показать человека из народа, раскрыть богатство его духовной культуры. Использование фольклора делает произведения П. Цvirки национально специфическими.